

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARINDAN

IX. Seri — No. 4

IV. TÜRK TARİH KONGRESİ

ANKARA 10 - 14 KASIM 1948

KONGREYE SUNULAN TEBLİĞLER

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 5 2

ALİ CANİB YÖNTEM (Türk Tarih Kurumu Üyesi),
Rami Mehmed Paşa'nın Sulhnâmesi :

Rami Mehmed Paşa XVII. asrın ortalarına doğru doğmuş, bir İstanbul çocuğudur. Divân-ı Hümâyun Kalemin-den yetişmedir. Mühim vazifelerde bulunmuş, nihayet reis-ül-küttablık'ta, yani hariciye nâzırlığı ve sonra sadrazamlık etmiş, zeki, fatin, âlim bir adamdır. İlk gençliği pek derbeder geçmiş, sonra devrin üstad şairi meşhur Urfa'lı Nabi'ye intisap ederek, onun himayesiyle edebiyattaki istidadını kuvvetlendirmiş, zamanının benâm şairlerinden biri olmuştur. Hadikat-ül-Vüzera sahibi Osmanzâde Taib — ki devrinde Reis-üş-şüarâ unvanını almıştır — kolay kolay kimseyi beğenmediği halde onun için :

کورمه دم بن رامی پاشا کیی بر حاضر جواب
هر سوزی ضرب المثل هر نکته سی فصل الخطاب

demiştir.

Biz, bu tebliğimizde onun hayatından ve edebiyattaki mevkiinden bahsedecek değiliz. Şimdiye kadar nasılsa mensi kalmış bir bergüzarını tavsif edeceğiz. Bu bergüzar fevkalâde tarihî kıymeti haiz bir vesikadır. Şöyle ki :

Amcazâde Hüseyin Paşa sadr-ı âzam iken, yıllardan beri kendileriyle harb etmekte olduğumuz Nemse, Leh, Venedik ve Rusya ile müsalâha etmek tasavvur edildi. Bu işe reis-ül-küt-tab olan Rami Mehmed Efendi memur oldu. Hatt-ı Hümâyunlar'da "Mahrem-i esrar-ı Devlet,, unvaniyle yâdedilen İskerletzâde Kirici Aleksandra da Efendiye Terfik edildi. 1110 - 1699 yılı esnasında Macaristan'da kendi hududumuz içinde Karlofca'da uzun müzakerelerden sonra sulh imzalandı. Sonradan, Vak'anüvis Raşid, sulh şartlarını madde madde kaydetmekle beraber müzakerelerin nasıl cereyan ettiğinden bahsetmez. Hammer bahseder, Rami Paşa'nın sükûtiliğini anlatarak, bilhassa hudut mes'elelerinin müzakeresi esnasında âdetâ lâkayt ve sâmit durduğunu, Avrupalıların intibalarına göre kaydetmekle beraber — Osmanlı şiir ve edebiyatına vukufu, ona Rami Paşa'nın liyakatini takdir ettirdiği için — bu sükûtun, Efendi'nin cehaletinden değil, vekar ve temkininden ileri geldiğini müdafaa söylemeği ihmal etmez. Bugün artık elimizde olan Rami Paşa'nın Sulhnâmesi sayesinde müzakerelerin nasıl cereyan ettiğini, mutavassıt İngiliz ve Felemenk elçileriyle Nemse, Leh, Venedik, Rus murahhaslarının neler söylediğini, murahhaslarımızın onlara ne yolda cevap verdiğini, Türk hukukunu nasıl müdafaa ettiğini — hem de — günü gününe öğreniyoruz.

*
* *

"Müzakere Ruznâmesi,, diyebileceğimiz bu eserin İstanbul'da iki nüshasını gördüm. Biri, Millet Kütüphanesi'nin Reşid Efendi kısmında 685 numarada kayıtlıdır. Kalın ve okunaklı bir talik ile kaleme alınmıştır. 93 varak, yani 186 sayfadır. Öteki nüsha Üniversite Kütüphanesi'nin Tarih Yazmaları kısmında 268 numarada kayıtlıdır. Bu da, fakat daha ince bir talikle yazılmıştır. 101 varak, yani 202 sayfadır. Reşid Efendi nüshasının zahrında "Vekayi-i Sulhiyye,, Üniversite nüshasında "Sulhnâme,, diye yazılıdır. Metinde esere bir isim verildiği görülüyor. Yalnız mukaddimede (burayı bugünün ifadesine yaklaştırıyorum) şöyle deniliyor: "Nemse kıralı ve müttefikleriyle on altı yıldan beri devam eden harp esnasında vukua gelen ahval, erbabınca ve tafsilen yazılmıştır. Fakat bu 1110 yılında Allahın inayetiyle sulh ü salâh

açılmış, murahhaslar arasında müzakereler cereyan etmiş, ve nihayet sulh imzalanmış olduğu halde, bu husustaki hakikatler anlatılmamıştır. İşte ben baştan sonuna kadar bu müzakere ve münakaşaları, mektupları, süslemiyerek, olduğu gibi meclis be meclis, nasıl olmuşsa öylece kaydettim,,. Muharrir, önce, harbin bir hülâsasını yapıyor, sonra İstanbul'daki İngiliz elçisinin, Amcazâde'ye başvurarak : "Kıralımın Devlet-i Osmaniye'ye sadakati malûmdur. Nemse ile de dosttur. İki taraftan bunca adam telef olmaktadır. Bu revâ değildir,, dediğini yazıyor. Gene bu mukaddimeden anlıyoruz ki Sadr-ı âzam, elçiyi Reis-ül-küttab Rami Efendi'ye gönderiyor, Efendi, Terceman İskeretizâde ile birlikte elçiyle ilk celseyi akdediyorlar. Elçi diyor ki : "Kıralım beni Nemse Çasarına gönderdi. O, alâhalihf yani herkesin elindeki toprak elinde kalması şartıyla sulha rıza gösterdi. Sonra buraya geldim. Size başvurdum. Hâlâ tam bir cevap alamadım. Son sözünüz nedir. İsterseniz bu şartla, yani alâhalihf şartıyla tavassut edeyim. Razi olmazsanız, bu yıl Avrupa Hükümetleri arasında sulh ü salâh olduğu için ittifak edecekler. Zaten Tamaşivar muhasara altındadır. Hep birlikte hücum edip orasını alabilirler. Bundan başka Belgrad'ı almağı kararlaştırmışlardır. Karadan zahire nakli müşküldür. Tuna'ya da sahip olurlarsa yapageldiğiniz nakliyat tamamen durur. Neticede bütün toprakları kaybedersiniz,,. İkinci toplantıda İngiliz elçisi şu şartı ileri sürüyor : "Leh ve Venedik, Nemse'nin müttefikleridir, onlar ayrı tutulamaz, her üçüyle müsalâha edilmek icab eder,,. Bunun üzerine Rami Efendi, celseye nihayet veriyor, keyfiyeti sadr-ı âzama bildiriyor.

Mes'ele mühim. O aralık İstanbul'a gelmiş olan Kırım hanı Selim Giray Han da dahil olmak üzere Şeyh-ul-islâm Feyzullah Efendi, Rumeli kadıaskeri Abdullah Efendi Anadolu kadıaskeri Mehmed Efendi, Yeniçeri Ağası İbrahim Paşa, Kul kethüdası İbrahim ağa (defeat ile) toplanıyorlar. Neticede düşmanların bu ittifakı karşısında sulhdan başka çare kalmadığına karar veriliyor. Bu altı zat kalemleriyle imza ederek, ayrıca mühürlerini basarak bir "mahzar,, takdim ediyorlar. İradesi çıkıyor. Sadr-ı âzam elçiyi huzuruna çağırıyor, İngiliz kıralına hitaben bir mektup tevdi ediyor. Bu mektubun sureti — bu

sulh esnasında teati edilen bütün mektupların sureti gibi — eserde munderiştir. Bugünkü ifadeyle şöyle hülâsa edilebilir :

“Elçinize şimdiye kadar cevap verilmeyişi alâhalihi kavlinin saltanat namusuna uygun olmadığı içindir. Çasar, bu iş için makul maddelere rağbet etmemiştir. Bundan dolayı onun barışa ciddî surette istekli olmadığı anlaşıldı. Sefiriniz tekrar bana geldi, ben de pâdişahıma keyfiyeti arzettim. Biz de kan dökülmesine tarafdar değiliz. İnşallah iki taraf murahhasları bir araya gelir, sulh işini yoluna korlar,, .

Bunu müteakip kaleme alınan kaime — Felemenk elçisi de İngiliz elçisine iltihak ettiğinden — hem onlara, hem de onların delâletiyle müttefiklere sunulmuştur. Rami Paşa'nın Sulhnâme'de işaret ettiğine göre “Devletin esrarı belli edilmemek için gûya Osmanlı hükûmetinin istekleri,, diye bir takım şartlar ileri sürülmüştür. Bu kaime'nin de hülâsası şudur : “Herkesin elindeki elinde kalsın amma Erdel kalelerindeki Nemse askeri çekilsin, kaleler memleket ayanına teslim edilsin, Temaşivar civarında Nemseliler tarafından yeni kaleler yapılasın. Bunların reâyâsı şimdiye kadar vergilerini nereye ve nasıl veriyorlarsa yine öyle versinler. Lehliler ile de eski hudut üzerinde dostluk yenilensin. Venediklilerle de alâhalihi kavli üzere barış yapılsın, mutavassıtların da reylerinin inzimamiyle hududun düzelmesi için münasip bazı kaleler boşaltılsın veya yıkılsın,, .

Elçi, bu mektubu ve kaimeyi alarak İngiltere'ye göndermiştir.

Bundan sonra gelen giden mektuplar arasında en mühimmi, Nemse Çasarının izin ve tenbihi ile Başmurahhasın Türkiye'deki Felemenk sefirine Viyana'dan gönderdiğidir. Bu mektubun hülâsası şudur : “Son muharebeler, bundan evvelki mülâyim mülâhazaları ve verilen sözleri değiştirecek kuvvetli sebeplerdir. Fakat sulh için gösterdiğiniz samimiyet yine evvelki fikirlerimizde devama bâis olmaktadır. Sulha razıyız. Ancak “alâhalihi,, şartı karar altına alınmadıkça hiç bir şey yapılamaz. Bu işte Rusya da ihmal edilmemelidir,,.

Rami Paşa diyor ki :

“Bu mektubun mazmunu mağrurane olduğu için bir kaç gün elçilere cevap verilmedi. Bir gün İngiliz elçisi, Nemse

başmurahhasından kendisine gelen mektubu getirdi: "Sadr-ı âzâ-
mın da manzuru olsun, mülâyimdir. Zaten sulh ağır iştir,, dedi.

Paşa'nın ruznâme arasına koyduğu bu mektupta "alâhah-
lihî,, kaydı tekrarlanıyor, yalnız teferruat üzerinde konuşula-
bileceği ilâve ediliyor. Sadr-ı âzam, "Peki, Moskoflar da iştirak
etsin. Padişahımız muvafakat ediyor. Fakat, her şeyden evvel,
bu adamların elinde resmî ruhsatnâmeleri var mı? Yoksa,
akd-i sulha murahhas olmayanlara devlet esrarından bahsedile-
mez,, diyor. Bunun üzerine bütün murahhaslara, hükümdar-
ları tarafından verilmiş ruhsatnameler, yine mutavassıtlar vası-
tasıyla bize tebliğ ediliyor ki Rami Paşa, bunların birer sure-
tini eserine koymuştur. Hepsinde "alâhahlihî,, kaydı itina ile
zikredilmektedir. Bunların tarihleri: 20 Zilhicce 1109, yani 13
Haziran 1698 dir.

Biz çâr ü nâçâr rıza gösteriyoruz. Fakat bir taraftan da
askerî hazırlıklara devam ediyoruz. Osmanlı hükûmeti de
murahhaslarının eline "temessük,, veriyor. Bunda: "Ma'kul
gördüğünüz hususlarda tereddüt etmeyiniz, her ne makbulünüz
olursa Devlet-i Aliyyenin dahi makbulü olup hilâfı irtikâp
olunmak ihtimali yoktur,, denilmektedir. Tarihi 12 Muharrem
1110 = 5 Temmuz 1698. Bu temessük mutavassıtlara, yani İngiliz
ve Felemenk elçilerine tevdi ediliyor.

Rami Paşa, bundan sonra eserine şahsî bir mütalea
ilâve ediyor: "Evvelce Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa sadr-ı
âzam iken Kandiye kalesi iki yıl yaz kış muhasara edilip
Venedikliler, nâçâr vire ile musalaha isteyince Fazıl Ahmed
Paşa hemen rıza göstermişti. Halbuki o zaman muharip tek
başına Venediklilerdi. Asker, hazine, reâyâ, kuvvet ve intizam
üzere idi. Şimdi ise dört kuvvetli düşman müttefikân hareket
ediyorlar. Bu vaziyet karşısında sulhtan başka çare kalma-
mıştır,, diyor.

Bu aralık te'kiden yeni bir ferman sâdır olmuştur; mu-
rahhaslarımıza hitap eden bu fermanında "her ne kabul ederse-
niz makbul-i hümâyunumdur,, deniliyor.

Nihayet elçiler, hududa hareket ediyorlar. Biz, mükâle-
melerin bizim toprağımız içinde ve çadırlarda cereyan etmesini
istiyoruz. Nemseliler kendi memleketlerine nakil tasavvurunda-
dırlar. İngiliz murahhası: "Önümüz kış. Kardan yağmurdan

müteessir oluruz. Hele ben ihtiyarım, soğuğa tahammül edemem,, gibi itirazlarda bulunuyor. Rami Paşa: “Çadırlarımız, obalarımız oda gibidir, mahfuzdur, icabında kerestelerimiz de hazır. Dülgerlerimiz çok. Derhal bina da inşa edebiliriz,, cevabını veriyor. İnat başlıyor. Rami Paşa: “Bu kadar palan-galarımız var. Buralarda tesisat yapılabilir. Biz sulhun kendi topraklarımızda olmasını kat’iyyen isteriz,, diyor. Neticede razı oluyorlar. Bütün bunları burada söylemekliğime sebep, eserin taferruata kadar tafsilâtı havi olduğunu arzettim.

Mutavassıtlar, karşı tarafla yüzyüze görüşmek için müsaade istiyorlar. Biz de bunda artık bir mahzur görmüyoruz, sadr-ı âzam müsaade etmekle beraber kendilerine şu sözleri söylüyor: “Avn-i Hakla Devlet-i aliyyenin kudreti onlarca da bilinmektedir. Kuvvetimizi hergün karada denizde arttırıyoruz. Onlar ittifaklarına pek aldanmasınlar Kendi kuvvetine güvenmek, iân etle kuvvetlenmekten daha mühimdir,,.

Cümlenin ittifakiyle, mükâleme Karloviçe’de, yani Karlofça’da başlıyor. İlk toplanış: 9 Cümadelulâ 1110.

Rami Paşa bu fasılda içtimanın manzarasını tasvir eder: önce, İngiliz Murahhası bir nutuk irad etmiştir. Buna Nemseliler ve Türkler cevap vermiştir. Sonra Nemse murahhası ayağa kalkıyor. Türklere hitap ediyor:

— Bu işin husulü için mulâhazanız ne ise bildiriniz, biz de fikir ve mülâhazamızı söyliyelim.

Türk murahhası:

— Alâhaliht kavlinin sizce murad edildiği malûmumuzdur. Devlet-i Aliyye de bazı yerlerin boşaltılması veya yıkılmasını istiyor. Bu husus evvelce verdiğimiz kaimede yazılıdır. Tafsile hacet yok.

Nemseliler, bu söze aldırış etmiyorlar, kendi düşüncelerinin tafsiline geçiyorlar. Diyorlar ki:

— Hudud nasıl olmalıdır, bunun biz hartasını yaptık. Bakınız, anlarsınız. Tayin ettiğimiz hudut, iki tarafın işine ve dostluğun te’kidine uygundur.

Rami Paşa, eserinde diyor ki, Nemselilerin kasedtikleri manaya tebessüm ettik ve dedik ki:

— Aramızda kelime münakaşası olmasın, maksadlarımız

birdir. Ancak bizim göstereceğimiz yol, kaideye ve işin kolayca halline daha uygundur. Vâkıa, esas hududun tayinidir, ama bunun için önce kaleler ve vilâyetler ahvali konuşulmalıdır. Sonra, hudut kendiliğinden meydana çıkar. Yani serhaddin bir ucundan her yerin vaziyeti görüşüle görüşüle madde madde karar altına alınarak öbür ucuna kadar gidilirse akd-i maslahat kolaylaşır, düşününüz, hangi teklif daha uygundur.

Rami Paşa diyor ki: "Bu teklifimizi kabul, İngiliz ve Felemenk murahhasları da bu kararı tesbit ettiler.,,

Paşa'nın bu izahatı, hudud mes'alesi ortaya atılınca bizim murahhaslarımızın sükût ettiklerine dair olan rivayeti tekzip etmektedir.

* * *

Eserin tavsifi için şimdi arzedeceğim nokta daha mühimdir :

İkinci mükâleme : 9 Ca, Sene : 1110

Nemse murahhası :

— Bizim sizinle söyleyecek çok sözümüz yok, elde temes-sükünüz var : herkesin elindeki kalacak.

Türk murahhası :

— Temessükteki esas, mutlak değildir, bazı şartlarla kayıtlıdır. Sizin de bu şartlara riayet etmenizi isteriz, temes-sükte boşaltmak ve yıkmak sözü dahi vardır. Bu, mutavassıtlara da bildirildi.

Nemseliler, bu şartları bilmemezlikten geliyorlar, Rami Paşa diyor ki: "Düşman kavi.. Mutavassıtlar da onlara müzahir,..". Bu oturumda dikkate şayan sahneler olmuştur. Nemse Murahhası hiddetle şunları söylüyor :

— Sizde bir kale var : Tamışvar. Bizde on.. Bunları bize yıktırtıp da bütün eyaleti elimizden almak istiyorsunuz.

Türk cevap veriyor :

— Tamışvar, muazzam bir kaledir. Sizin kale diye adlandırdığınız yerler küçük küçük palangalardan ibarettir. İçlerinde yüzer nefer cenkci yoktur. Erdel hususunda biz size muvafakat ettik. Siz de Tamışvar eyaleti mes'alesinde bize uymalısınız.

Nemseli :

— Siz askerle alamadığınız yerleri söz kuvvetiyle almak istiyorsunuz. Boşaltmak ve yıkmak gibi şeyler mürüvete bağlıdır, bir borç değildir. Ancak dostlukla olabilir. Bu başka başka şeyleri birbirine karıştırmamalıyız. Tamışvar kalesi sizdedir amma bütün Tamışvar eyaleti bizdedir. Hele esası kabul edelim, elimizde ve elinizde kalacak yerler belli olsun, bu teferruata ait teklifinizi sonra mülâyim sözlerle konuşabiliriz.

Mutavassıtlar :

— Geliniz, bu mübarek işi yüz üstü bırakmıyalım, kolaylık tarafına gidelim.

Bunun üzerine meclis tatil ediliyor, herkes çadırına gidiyor ; yine mutavassıtların davetiyle toplanılıyor. Rami Paşa eserinde “Bir neticeye varılamadı. Gece de uyuyamadık. Münasip ve muvafık vecheleri düşünmekle vakit geçirdik . . . ,” diyor.

Ertesi günü üçüncü mükâleme oluyor : Uzun pazarlıklara girişiliyor. Neticede Tamışvar eyaleti hakkındaki isteklerimiz kısmen hasıl oluyor.

Bir gün sonra başlayan dördüncü mükâleme, pek mühimdir ve Rami'nin dirayetine delildir : Nemseliler, Tamışvar eyaletinden geçen ırmakların müstakillen kendilerinde kalmasını iteri sürüyorlar. Bu kabul edildiği takdirde Tamışvar reayası sudan mahrum kalacak. Türk murahhası diyor ki :

— Aramızda bu son niza' neden zuhûr etti ? Düşündük bulamadık. Buralarda oturan tabaamız sulardan nasıl mahrum edilir ? su içmesinler mi ?

— Yok, böyle bir şey söylemedik, insan ve hayvanatı sulardan menetmiyoruz.

— Balık tutup yemesinler mi ?

— Hayır, balık da avlayabilirler.

— Pek âlâ, ekmeksiz balık yenir mi ? Su kenarlarındaki değirmenler ne olacak ? . . Netice : Toprağa ve sınıra müteallik niza' hallediliyor.

* * *

Zamanınızı daha fazla almayayım. Maruzatımla eserin ehemmiyetini belirtmiş olduğumu sanıyorum. Kurumumuz bu nadide tarih vesikasını neşre himmet ederse — ki çok ümid ediyorum — Karlofça muahedesi hakkında tarih meraklıları, yeni yeni malûmat elde edeceklerdir.